

СУЧАСНА ТЕМАТИКА І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ
ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

У статті дається загальний огляд тематики досліджень політичних партій у західній політичній науці; наводяться приклади емпіричних напрямів досліджень і неперевірених теоретичних моделей поведінки партій; стисло окреслюються основні методи досліджень політичних партій у міждисциплінарній перспективі

Ключові слова: політичні партії, поведінка партій, теоретичні моделі, методи досліджень.

Maksym Yakovlev. The article provides a general overview of political parties' research topics in Western political science; a number of examples of empirical research themes and yet unverified theoretical models of party behaviour is presented; a brief outline of the main political parties' research methods from an interdisciplinary perspective is given. Key words: political parties, party behaviour, theoretical models, research methods

Дослідницьке поле сучасної політичної науки активно розширюється за рахунок нових суспільно-політичних явищ, розвитку комунікаційних технологій, появи віртуального середовища і віртуальних спільнот та цілої низки інших процесів. Разом з тим, «класичні» об'єкти політичних досліджень, зокрема політичні партії, не втрачають своєї актуальності: вони досліджуються крізь призму нових теоретичних концепцій, за допомогою нових методів дослідження, в контексті взаємодій з новими соціальними та політичними феноменами тощо. У сучасній науковій літературі, як закордонній, так і вітчизняній, можна знайти чимало прикладів інноваційних досліджень політичних партій як суспільно-політичного феномену. Попри достатню кількість публікацій, присвячених як теоретичному, так і прикладному емпіричному аналізу політичних партій, статті, присвячені узагальненому окресленню новітньої тематики досліджень політичних партій та відповідних методів, які використовуються науковцями у прикладних політичних дослідженнях, трапляються вкрай рідко. Ця стаття спрямована на заповнення

цієї теоретико-методологічної прогалини в сучасних українських публікаціях, присвячених тематиці та методам дослідження політичних партій у західній політичній науці.

Отже, ця стаття має на меті представити огляд сучасних підходів до дослідження політичних партій у західній політичній науці в міждисциплінарному розрізі. Досягненні цієї мети передбачає виконання таких двох завдань: 1) у загальних рисах окреслити тематику досліджень політичних партій у західній суспільствознавчій традиції; 2) навести приклади застосування кількісних і якісних методів до дослідження окресленої тематики.

Політичні партії є своєрідною «класикою жанру» як теоретичних розвідок, так і прикладних досліджень у політичній науці. Варто відзначити, що ця «класика» не втрачає своєї актуальності і сьогодні. Приміром, при Інституті політичних наук Копенгагенського університету, який має багаторічно історію, Центр досліджень виборів і партій було відкрито відносно недавно – у 2008 р. [1]. Німецький дослідник К. Тецлафф пише, що в Африці з початком нового сторіччя розпочався своєрідний «ренесанс» досліджень політичних партій як тамтешніми, так і європейськими науковцями [2]. Ціла низка дослідницьких організацій, про які йтиметься далі, активно розширюють тему досліджень політичних партій.

Наприклад, Міжнародний інститут демократії та сприяння виборам (англ. скорочено IDEA) у своїй базі даних досліджень політичних партій має дані щодо 300 партій з 50 країн світу. Основні напрями дослідницької тематики цього інституту такі: 1) функціонування партії, включно зі структурою керівництва партії, роллю членства в партії, управління партією та «внутрішня партійна демократія»; 2) представництво в партіях жінок, молоді та інших «недопредставлених» груп; 3) вибір кандидатів від партій; 4) політика партій, її розвиток і становлення; 4) фінансування партій, підготовка керівних кадрів партій та їх управління [3]. Загальною метою своїх досліджень IDEA вважає «виокремлення найкращого підходу до реформування та розвитку політичних партій задля їх ефективності, відповідальності, довіри до них громадян» [3], а також для того, щоб партії були справжнім представницьким органом у процесі демократизації. Як відомо, роль партій у процесах демократизації є також своєрідним «класичним» напрямом політичних досліджень.

Інша дослідницька організація, яка, на відміну від IDEA, займається дослідженням політичних партій переважно в межах Європи, є Обсерваторія політичних партій і представництва (англ. Observatory on political parties and representation, скорочено – OPRP) при Обсерваторії демократії ЄС (англ. European Union democracy observatory, скорочено – EUDO). Її дослідницькі проекти стосуються таких тем, як внутрішня організація партій, ідеологічна відповідність їх діяльності та програмних документів, роль політичних партій у «транснаціоналізації» політики ЄС тощо [4]. Розглянемо останню тему дещо детальніше.

Однією з відносно нових тем у дослідженні діяльності політичних партій є дослідження політичних партій та партійних альянсів, які беруть участь у виборах до Європарламенту. Цей напрям присвячений здебільшого дослідженню ролі загальноєвропейських виборів, в яких, на думку дослідників, партії можуть виступати не в ролі представників певних інтересів, а у вигляді «артикулянтів» певних тем. У німецькій політичній науці часто вживаними є поняття *тематизація* питання чи проблеми, під яким мають на увазі винесення якихось суспільно-політичних проблем на порядок денний, привернення уваги громадськості до певних питань тощо. Зрозуміло, що інституційованим структурам, якими і є партії, здійснювати таку діяльність простіше, ніж окремим громадянам чи громадським діячам. Політичні партії в ЄС, які займаються політичною діяльністю не лише на національному, але й на загальноєвропейському рівні, можуть активно *тематизувати* спільні для країн-членів ЄС питання та проблеми. Відповідно, така діяльність політичних партій може бути виділена в окремо дослідницьку тематику. Цілком можливо, що для України перспективною може бути тематика політичних альянсів вітчизняних політичних партій з великими загальноєвропейськими партіями, оскільки приклади щонайменше спроб такої співпраці вже існують.

Інтернет є не лише потужним джерелом інформації, але й особливим середовищем спілкування. Деякі дослідники наголошують на *соціальній* ролі Інтернету, який не просто допомагає спілкуватися окремим індивідам, але й надає своєрідну платформу для активної суспільно-політичної діяльності, яка часто може переходити з віртуального Інтернет-середовища до реального світу. В англійській науковій

літературі прийнято казати про перехід ініціативи з *off-line* в *on-line*. Політичний активізм в Інтернеті як особливий феномен сучасності в останні роки активно досліджується у багатьох країнах: Центр соціальних досліджень Австралійського національного університету має підрозділ дослідження нових медій і політики [5]. Інститут інформатики та медіа досліджень Орхуського університету в Данії серед інших дослідницьких тем розробляє напрям «нові медіа як засіб демократичного діалогу» [6]. Оксфордський інститут Інтернету (англ. Oxford Internet Institute) займається дослідженнями «електронної демократії», передвиборчих кампаній в Інтернеті тощо [7]. У Школі соціальних студій університету Глазго, яка охоплює кафедри політології, соціології, центр регіональних досліджень Центрально-Східної Європи та інші підрозділи, група науковців працює над проектом з дослідження проблем безпеки та тероризму в Інтернеті [8].

Наведені приклади соціальних досліджень віртуального середовища стосуються широких політичних тем, серед яких також представлені дослідження політичних партій. Варто відмітити, що такі наукові розвідки стосуються не лише використання Інтернет-технологій у розвинених західних демократіях. Яскравим прикладом дослідження діяльності саме політичних партій в Інтернеті на пострадянському просторі може бути робота науковця з Единбурзького університету Л. Марча, який досліджував використання Інтернету російськими політичними партіями. На його думку, Росія як «перехідна країна із зародковою партійною системою» [9, с. 136] є особливо цікавим прикладом використання сучасних комунікаційних засобів, особливо в умовах посилення політичної цензури. Із певною долею правдоподібності це твердження може стосуватися й України доби незалежності, оскільки вітчизняні політичні сили активно намагаються здобути контроль над ЗМІ, тому Інтернет-середовище є для багатьох єдиним можливим способом артикуляції своєї громадсько-політичної позиції. Таким чином, політичний активізм українських партій, особливо опозиційних чи маргіналізованих, у віртуальному середовищі може бути цікавою та перспективною темою наукових досліджень.

Часто можна почути такі закиди, що дослідження політичних партій в українських реаліях є, по суті, дослідженням бізнес-проектів окремих політиків чи громадських діячів, мовляв, партії в Україні є радше *партіями політика* а

не політичними партіями. Варто відмітити, що проблема дослідження партії в цілому, а не окремих політичних лідерів, які «мають свою партію», є актуальною не лише для України. Так, член Шведської наукової ради М. Лесслі відмічає, що тенденції зсуву фокусу уваги до дослідження індивідів, а не партій, які вони представляють, були вже давно відчутні у Великій Британії та Німеччині і, нарешті, «докотилися» і до Швеції [10]. Разом з тим, для українських дослідників це вказує на те, що вони є неодинокими у проблемі дослідження «одноосібного» партійного лідерства. Досвід аналогічних досліджень за кордоном може сприяти розширенню теоретико-методологічної бази наукових розвідок в Україні.

Активний розвиток нової тематики досліджень політичних партій не завжди означає, що усі теоретичні моделі попередніх років вичерпали себе і потребують негайної заміни новими теоретичними концепціями. Розглянемо приклад однієї з моделей поведінки партій, яка все ще лишається неперевіреною на емпіричному матеріалі попри те, що поведінка партій за допомогою кількісних методів досліджується щонайменше з 50-х рр. ХХ ст. Норвезький дослідник К. Стрем, який живе і працює у США, у 1990 р. запропонував класифікацію підходів до пояснення поведінки партій [11]. Згідно із його класифікацією, є три групи поглядів на діяльність партій: відповідно до першої, яку запропонував Е. Даунс ще 1957 р., партії спрямовують свою діяльність передусім на здобуття якомога більшої кількості голосів виборців [12]. Згідно із другою групою підходів, прикладом якого може виступати дослідження американця В. Райкера 1962 р. [13], партії намагаються здобути не більше голосів, а більше міністерських портфелів, тобто їхня діяльність спрямована на здобуття якомога більшого контролю за діяльністю уряду. Нарешті, відповідно до позицій третього напрямку, який яскраво артикулював у своїй праці Р. Аксельрод у 1970 р. [14], партії намагаються максимізувати свій вплив на вироблення і здійснення державної політики. В оригіналі англійською ці напрями називаються: *vote-seeking*, *office-seeking* та *policy-seeking*. Схематично бачення К. Стремом можливих моделей поведінки партій можна представити у вигляді тривимірного простору. Цю модель ілюструє схема 1. Цілі діяльності партії представлені у вигляді кутів трикутника. Якщо партія прагне здобути виключно голоси виборців, у

цій схемі вона знаходитиметься у верхньому куті, а якщо виключно контролю над розробкою та здійсненням державної політики у певній галузі – у нижньому правому куті. Натомість, якщо партія у своїй діяльності переслідує кілька цілей, її позиція в схемі знаходитиметься або десь на сторонах трикутника, або на бісектрисах.

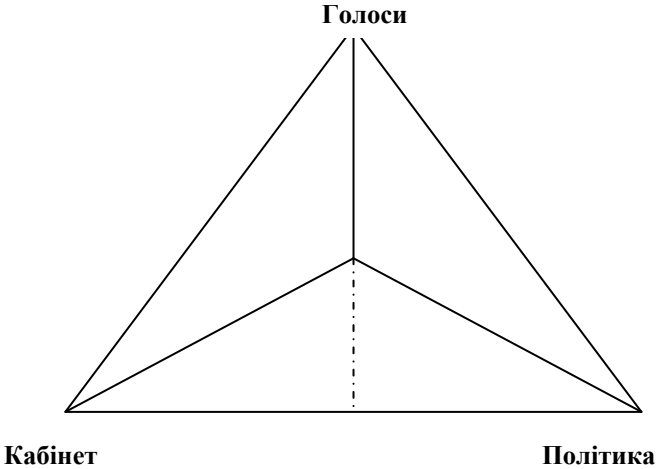

Схема 1. Тривимірний простір можливих цілей поведінки партій за К. Стремом

Якщо позиція якоїсь партії включає в себе елементи усіх трьох цілей, то вона на схемі буде розташована у відповідних площинах всередині трикутника. Розташування певної політичної партій у схематично зображеному просторі здійснюється на основі досить простих розрахунків. На думку К. Стрема, поведінка партії є адитивною функцією трьох виділених ним цілей, яку можна представити у вигляді формули:

$$B = w_1V + w_2O + w_3P$$

У якій B – поведінка партії з огляду на цілі її діяльності; V – поведінка, спрямована на здобуття якомога більшої кількості голосів виборців; O – поведінка, спрямована на здобуття контролю над діяльністю уряду; P – поведінка, спрямована на здобуття впливу на формування та реалізацію державної політики. Окрім цих показників, модель включає ваги – w_1, w_2, w_2 , які показують, наскільки та чи інша ціль

є важливою для певної партії. Наприклад, якщо партія Х спрямовує свою діяльність виключно на здобуття контролю над процесами формування та реалізації державної політики у певній галузі, то значення ваг при інших цілях – V та O – дорівнюватиме нулю.

У своєму підручнику з методів політичних досліджень група нідерландських науковців-політологів з Вільного університету Амстердама відзначають, що запропонована К. Стремом схема-модель станом на 2006 р. ще не була перевірена на основі емпіричного матеріалу, хоча сама ідея різних цілей діяльності партій використовувалася іншими науковцями у своїх публікаціях [15].

Оскільки ця модель, як і багато інших, ще не була перевірена на основі емпіричного матеріалу, виникає питання: як можна отримати дані для їх перевірки? Приклад різних методів збору та опрацювання інформації про поведінку виборців та їх ставлення до програмових позицій політичних партій містить у собі база даних ITANES – Італійської національної асоціації електоральних досліджень, яка вже мала 14 хвиць досліджень з 1990 по 2006 рр. [16] За цей період були використані такі методи збору інформації: безпосереднє опитування громадян (face-to-face та анкетування), телефонне опитування, он-лайн опитування, фокус-групи та, нарешті, контент-аналіз повідомлень у ЗМІ. Збір даних відбувався після виборів (з 1990 р. по 2001 р.), напередодні виборів взагалі (з 2004 р. по 2006 р.) та щоденно під час передвиборчої кампанії зокрема (2006 р.). Варто відмітити, що кістяком дослідницької групи (до досліджень залучалися 35 науковців з низки італійських університетів та дослідницьких центрів) виступали не соціологи, як це можна було б очікувати від проведення аналогічних досліджень в Україні, а саме політологи.

Міждисциплінарність є основною характеристикою досліджень політичних партій не лише в Італії. Наприклад, Робоча група з дослідження партій Німецької асоціації політичної науки входить до секції «Політична соціологія» [17], яка об'єднує науковців, що займаються дослідженням суспільно-політичних феноменів як на політологічних, так і на соціологічних і навіть психологічних теоретико-методологічних засадах. Можна сподіватися, що методологічна підготовка українських фахівців з політичної науки дозволить їм у найближчому майбутньому самостійно проводити приклад-

ні емпіричні дослідження, зокрема з тематики політичних партій, як це роблять їхні італійські колеги.

Наведений перелік методів збору інформації Італійської національної асоціації електоральних досліджень, окрім фокус-груп, представляє кількісну дослідницьку традицію. Фокус-групи та матеріали в ЗМІ можуть досліджуватися та тлумачитися в межах як постпозитивістських, так і інтерпретативних підходів. Прикладом поєднання цих підходів можуть бути дослідження політичної активності молоді та їхньої участі у місцевих осередках політичних партій, проведене норвезькими дослідниками з Інституту дослідження суспільства Х. Ліден та Г. Едегорд. Також дослідження внутрішньої організації партій та внутрішньопартійних трансформацій Е. Візендаля показує поєднання кількісних та якісних дослідницьких традицій. Спільним для обох прикладів є те, що логічною основою для поєднання методологій і методів дослідження є їх предмет – політичні партії, політична участь та політичний активізм, які є нерозривно пов'язаними між собою.

Отже, у дослідженнях політичних партій західними науковими групами можна виділити безліч тем, серед яких варто зазначити такі: дослідження функціонування партії, їх внутрішня структура, структура керівництва партій, «внутрішня партійна демократія»; політична активність партій в Інтернеті, використання партіями нових комунікаційних засобів та віртуальних мереж; представництво різних соціальних верств і так званих «недопредставлених» груп; безпосередньо сама політика партій, її ідеологічний вимір; схеми фінансування партій, підготовка керівних кадрів партій та їх управління; міжнародні партійні альянси тощо. Окрім тематики прикладних емпіричних досліджень, на сьогодні накопичена ціла низка неперевіраних ще теоретичних моделей, що пояснюють поведінку та діяльність політичних партій.

Дослідження наведеної тематики, перевірка на основні емпіричного матеріалу різних теоретичних моделей вимагають від науковців у галузі політичних наук ґрунтовної підготовки з методології та методів емпіричних досліджень. Це і статистичні методи обробки даних (наприклад, для дослідження електоральних процесів і ролі партій у них), і якісні інтпретативні підходи (наприклад, для дослідження політичного активізму партій в Інтернет-середовищі). Окрім цього, дослідження політичних партій потребує міждисциплі-

<http://www.vr.se/huvudmeny/forskningvistodjer/humanioraochsamhallsvetenskap/demokratiforskning/okatfokuspaperonistalletforpartinuavenisverige.4.5e8c90b8117f5bd550a80001664.html>

11. Strøm K. A behavioural theory of competitive political parties / K. Strøm // *American Journal of Political Science*. – 1990. – № 34 (2). – P. 738–754.

12. Downs A. *An Economic Theory of Democracy* / Anthony Downs. – New York: Harper & Row, 1957. – 310 p.

13. Riker W.H. *The Theory of Political Coalitions* / W.H. Riker. – New Haven: Yale University Press, 1962. – 302 p.

14. Axelrod R. *Conflict of Interest: A Theory of Divergent Goals with Application to Politics* / R. Axelrod. – Chicago: Markham, 1970. – 216 p.

15. Pennings P. *Doing Research in Political Science* / Paul Pennings, Hans Kerman, Jan Kleinnijenhuis. – 2nd ed. – Sage, 2006. – P. 199–200.

16. Bellucci P. ITANES – The Italian National Election Study series // Paolo Bellucci, Marco Maraffi // *Italian Political Science*. – Issue 1. – Spring, 2008. – [Режим доступу]:

<http://www.italianpoliticalscience.org/issue1/itanes-the-italian-national-election-study-series>

17. Офіційна Інтернет-сторінка Робочої групи з дослідження партій Німецької асоціації політичної науки. – [Режим доступу]: <http://www.akpf.uni-trier.de/index.php?id=1450>

18. Lidån H. Ungt engasjement. Ungdoms samfunnsengasjement og lokalpolitiske deltagelse / H. Lidån, G. Hødegerd // *ISF sammendrag*. – 2002. – № 3. – Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 2002. – S. 28–31.

19. Wiesendahl E. *Der Organisationswandel politischer Parteien. Organisations- und wandlungstheoretische Grundlagen* / Elmar Wiesendahl // *Parteien als fragmentierte Organisationen: Erfolgsbedingungen und Veränderungsprozesse*. – Opladen: Verlag Barbara Budrich, 2010. – S. 35–64.